

MODERN İRAN'DA ZERDÜŞTİLER

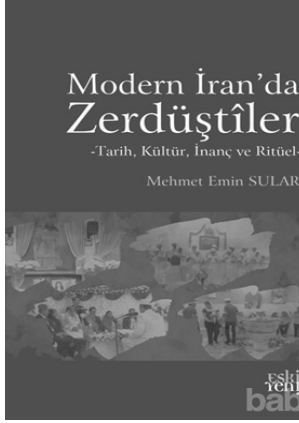
CÜNEYT YEŞİL

Doktora Öğrencisi, Dinler Tarihi

Dicle Üniversitesi

cuneytyesil@gmail.com

Mehmet Emin Sular, *Modern İran'da Zerdüştiler, Tarih, Kültür, İnanç ve Ritüel*, Ankara: EskiYeni Yayınları, 2019, ss. 352.

Zerdüştilik, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle karışmış, günümüzden 3500 yıl önce Zerdüş't tarafından İran'da kurulan bir dindir. Zerdüştiliğin kadim merkezi olan İran, birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zerdüş'tün İran'da doğup yaşadığı kaynaklara göre kesin olmasa da onun oluşturduğu dinin, günümüze kadar gelişerek ulaşmasında İran coğrafyasının yeri şüphesiz çok büyüktür. Zerdüştilerin uzun tarihi geçmişiyle, İran coğrafyasının gelişmesinde büyük etkisi olmuştur. Zerdüştiliğin yayılmasında ve gelişmesinde İran'da kurulan Ahamenişler/Persler (M.Ö.550-331) ve Sasaniler (M.S.224-651) döneminin iki büyük imparatorluğundan devlet desteği görmesinin payı çok büyüktür. Zerdüştiler, İslam'ın yayılmasından, özellikle Sasani Hanedanlığının yıkılmasından sonra zayıflamalarına rağmen yok olmamış, İran ve Hindistan gibi farklı coğrafyalarda varlığını sürdürmüştür.

Günümüzde İran'da Zerdüştiliğin etkisini, hem İslam inancında hem de halk kültüründe hala görmek mümkündür. İran ve Hindistan'da az sayıda

müntesibiyle varlığını devam ettiren bu kadim dinle ilgili dünya çapında birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ancak ülkemizde Zerdüştiler ile ilgili akademik düzeyde yeterince çalışma yoktur. Bu çalışma bu boşluğu doldurmada önemli katkı sunacak niteliktedir. Çalışma, günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nde varlığını sürdüren Zerdüştilerin tarih, kültür, inanç ve ayinle ilgili konularını alan araştırması ve orijinal farsça kaynaklara dayanarak ele almaktadır. Çalışma bu yönüyle ülkemizde yapılan ilk araştırma ve inceleme olması açısından dikkate değerdir.

Çalışma, 2018 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Anabilim dalında bitirilmiş doktora çalışmasının kitap halinde getirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmada faydalanılan kaynaklar, genelde orijinal Farsça kaynaklardır. Çalışmada başta Avesta, özellikle Gâtalar olmak üzere bu dinle ilgili yapılan farsça yazılmış kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili diğer dillerde basılmış kaynaklardan da yararlanılmıştır. Ayrıca yazar, alan araştırması için İran'a gitmiş, Zerdüşti toplumu yerinde incelenmiştir. Bu bağlamda Tahran, Yezd, Şiraz ve İsfahan'da bulunan Zerdüşti kültürel ve dini yapılar incelenmiştir. Özellikle Zerdüşti din adamlarıyla ve bazı Zerdüşti katılımcılarla yapılan görüşmeler yaşayan İran Zerdüştiliği hakkında geniş bilgi sahibi olma imkanı sunmaktadır. Çalışma, güncel haliyle yaşayan İran Zerdüştiliğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışmada elde edilen veriler gözlem, görüşme ve doküman analizi yoluyla elde edilmiştir.

Kitap giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü dört başlığa ayrılmıştır. Birinci başlıkta araştırmanın konusu ve amacı ele alınmıştır. Bu başlıkta, Zerdüştilikle ilgili genel bilgiler verildikten sonra, araştırmanın konusu ve amacı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci alt başlıkta, çalışmanın yöntem ve sınırlılıkları ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Yazar, çalışmada nitel çalışma yöntemi kullanmıştır. Nitel çalışma, anlam üretmeye odaklanırken sayısal olmayan verileri toplamak için bilimsel bir gözlem yöntemidir. Bu çalışma, genellikle "vaka çalışması, kişisel deneyim, içgözlem, yaşam öyküsü, röportaj, eserler ve kültürel metinler, gözlemsel, tarihsel, etkileşimli ve görsel metinler" ile yapılır. Ayrıca bu bölümde çalışma için görüşme yapılan kişilerle ilgili bilgiler verilmiştir. Üçüncü başlıkta, araştırmada faydalanılan kaynaklar ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmada faydalanılan kitaplar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Türkiye'de yapılan lisansüstü tezler ile ilgili geniş bilgiler verilmiştir. İran'da Zerdüştiliğin tarihsel gelişimi başlığında, İran'da hüküm süren medeniyetlerden Medler, Ahamenişler, Helenizm, Sasaniler ve sonrası dönemde bu dinin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. (ss. 14-35.)

Birinci Bölümde, "*Günümüz İran Zerdüştilerine Genel Bir Bakış*" başlığında, günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nde bu dinin mensuplarının sosyal

ve ekonomik durumları hakkında genel bilgi verilmiştir. Bu bölüm on iki başlığa ayrılmıştır.

Birinci Bölümün "*Demografik Yapı ve Gelir Kaynakları*" adlı alt başlığında geçmişten günümüze kadar İran Zerdüştilerinin nüfus verileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. 1956, 1966 ve 1976 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında İran Zerdüştilerinin nüfuslarının gittikçe arttığı, özellikle Tahran'da bu nüfus artış oranının diğer şehirlere göre yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra bir kısım Zerdüştiler Amerika, Avrupa, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç etmiştir. Bu göç, doğal olarak İran'daki Zerdüşti nüfusun azalmasına neden olmuştur. Yazar alan araştırması sırasında, günümüzde İran Zerdüşti nüfusu hakkında kesin bir rakama ulaşamadığını belirtmektedir. Çalışmada, Zerdüşti meclislerinde nüfus kayıtları olmasına rağmen nüfus kayıtlarını açıklamadıkları belirtilmiştir. Yazara göre bunun sebebi devletin engellemesi veya meclislerin açıklamak istememesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada belirtildiğine göre, günümüzde İran'da Zerdüşti nüfusunun 14-16 bin civarında olduğu tahmin edilmiş ve yaşadıkları şehirler hakkında da bilgiler verilmiştir. Devamında Zerdüştilerin geçim kaynakları hakkında bilgi verilerek İran ortalamasının üstünde bir gelire sahip oldukları belirtilmiştir. (ss. 39-44.)

Birinci Bölümün "*Etnik Aidiyet*" ismiyle alt başlıkta, Zerdüştilerin İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre Yahudi ve Hıristiyanlar gibi dini azınlık statüsünde kabul edildikleri belirtilmiştir. Anayasa'nın tanımış olduğu statüden dolayı onlara birçok hak verilmiştir. Zerdüştiler, bu haktan dolayı diğer dini azınlıklar gibi mecliste bir milletvekiliyle temsil edildikleri belirtilmiştir. Dini ve sosyal olarak da birçok hakka sahip oldukları ifade edilmiştir. Ancak, çalışmada Zerdüştilerin azınlık statüsünü içtenlikle kabul etmedikleri tespit edilmiştir. Çünkü onlara göre ülkenin asli unsuru ve gerçek sahibi Zerdüştilerdir. Onun için İran milli kimliğine ve diline çok büyük önem verdikleri vurgulanmıştır. Arapçadan arındırılmış Farsça kullanmaya özen gösterdikleri, Arapça isimler yerine Farsça isimler kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Zerdüştiler için Firdevsî'nin Şehname isimli eserinin önemli bir kitap olduğu anlaşılmıştır. (ss. 44-49.)

"*Kültür Gelenek ve Görenekler*" alt başlığında Zerdüşti toplumun sahip olduğu kurum ve gayrimenkullerin varlığından bahsedilmiştir. Bu kısımda, Zerdüşti toplumunun bir yıl içinde yapacağı bütün dini, kültürel, sosyal faaliyetlerin zamanı ve yerinin Zerdüşti kurumları tarafından Zerdüşti takvime göre planlanıp yerine getirildiği ortaya konmuştur. Törenler ve diğer faaliyetlerin genelde ateşgedelerde, salonlarda ve umumi yerlerde yapıldığı belirtilmiştir. Zerdüştilerin, haftalık ve aylık basın yayın organlarına sahip oldukları söylenmiştir. Gelenek ve göreneklerine bağlı olmanın Zerdüştiler için görev addedildiği üzerinde durulmuştur. Zerdüştilerin yazım ve konuşma dilinde Farsçayı, kendi aralarında ise bazen Derice dilini

kullandıkları tespit edilmiştir, ancak bu dilin gittikçe yok olduğu anlaşılmıştır. (ss. 49-52.)

"*Ahlaki Kurallar*" isimli alt başlıkta Zerdüşti gelenekte ahlakın ibadetlerden daha fazla öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Avesta'nın en eski metinleri kabul edilen Gâtalarda, ibadetlerle ilgili herhangi bir emir bulunmazken ahlaka ilişkin birçok emir ve kuralın yer aldığı görülmüştür. Ayrıca bu bölümde, ahlakın Zerdüşti toplum için öneminin Gâta metinlerinde yer alan konuyla ilgili sözlere dayandığı üzerinde durulmuştur. (ss. 52-59.)

Birinci Bölümün "*Kadının Konumu*" alt başlığında, günümüz Zerdüşti toplumunda kadın ve erkeğin mirasta ve diğer kültürel ve sosyal haklarda eşit haklara sahip olduğu ifade edilmiştir. Kadının bu gücünü ve haklarını dinden ve gelenekten aldığı belirtilmiş ve bunları destekleyen Avesta ve Gâtalardan örnekler verilmiştir. Tarihsel verilerden hareketle kadının erkeklerle eşit düzeye gelme süreci örneklerle ifade edilmiştir. (ss. 59-63.)

Aynı bölümün "*Eğitim-Öğretim*" alt başlığında, İran'da ilk modern eğitim faaliyetlerinin 1865 yılında Parsilerin maddi yardımıyla Yezd ve Kirman şehirlerinde başladığı belirtilmiştir. Günümüzde İran'da Zerdüştilere ait anaokulu, ilköğretim ve lise düzeyinde on beş okulun mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bu okulların on biri Tahran'da, üçü Yezd'de ve biri ise Kirman'da olduğu ifade edilmiştir. Okulların isimleri ve eğitim tarzları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. (ss. 63-67.)

"*Zerdüşti Kurumlar*" başlığında, Zerdüştilerin azınlık olmalarına rağmen ileri düzeyde kurumsallaşmalarından bahsedilmiştir. Bu kurumların en önemlilerinden biri encümenler meclisidir. Çalışmada Zerdüştilerin bütün dini ve toplumsal işlerini bu meclisler vasıtasıyla yaptıkları belirtilmiştir. Zerdüşti meclislerinin kuruluşunun Sasanilere kadar dayandığı belirtilmiş, Müslümanların İran'ı fethinden sonra bu meclislerin kapandığı ifade edilmiştir. Uzun bir süre kapalı olan meclisler, Hindistan'daki Parsiler tarafından İran'a gönderilen Manekci isimli bir Parsi tarafından yeniden açıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada bu kurumların bulunduğu şehirler isimleri ve işlevleriyle beraber ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. (ss. 67-73.)

"*Dini Semboller*" alt başlığında, sembollerin İran Zerdüştiliğindeki önemi üzerinde durulmuştur. Zerdüşti dini ve toplum hayatında çeşitli sembollerin yoğun olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Bu sembollerin en önemli olanı geçmiş Ahamenişlere kadar dayanan Fravher olduğu söylenmiştir. Ateşgedelerin girişinde ve Zerdüştilerin evlerinin duvarlarında bulunan bu sembolün Müslüman halk tarafından da kullanıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca bazı ağaç ve bitkilerin Zerdüştiler için sembolik anlam taşıdıkları ve kız isteme, düğün ve cenaze gibi uygulamalarda kullanıldığı ifade edilmiştir. Özellikle selvi ağacına önem verildiği, bu ağacın dik ve her zaman yeşil olmasından dolayı yüceliği, özgürlüğü, canlılığı, üretkenliği, neşeyi ve uzun

ömürlü olmayı ifade ettiği belirtilmiştir. Zerdüştilerin diğer dini sembollerini üzerinde durulmuş ve açıklamalar yapılmıştır. (ss. 73-79.)

Birinci Bölümün "*Dini Takvim*" alt başlığında, Zerdüştilerinin Eski ve Yeni diye adlandırdıkları iki ayrı takvimi kullandıkları tespit edilmiştir. İran Müslümanlarının ve Zerdüştilerin kullandıkları güneş yılına dayalı Hicri Takvimin 365 gün 6 saate dayandığı belirtilmiş ve bu takvimin hesaplama biçimi ve geçmişine dair bilgiler verilmiştir. Zerdüştilerin kullandığı Eski Takvimde ise bir yılın 365 gün olarak hesaplandığı belirtilmiştir. Çalışmada bu takvimlerin ay, hafta, gün isimleri ayrıntılı şekilde verilmiştir. (ss. 79-84.)

"*Zerdüştilerin Devlet ve Müslüman Toplumu İlişkileri*" başlığı altında, İslam'ın İran'a girmesinden sonra Zerdüştilerin yeniden biçimlenen toplumsal yapılarıyla ilgili yeterince çalışmanın olmadığı ve bundan dolayı bu dönemin gizemini koruduğu belirtilmiştir. Zerdüştilerin yaşadıkları yer, devlet ve toplumla ilişkileri konusu hakkında en eski ve açık bilginin yüz elli yıl öncesine ait olduğu görülmüştür. Çalışmada Zerdüştilerin devlet ve halkla olan ilişkilerin tarihsel süreci günümüze kadar ayrıntılı şekilde incelenmiştir. (ss. 84-92.)

"*Diğer Zerdüşti Topluluklarla İlişkiler*" alt başlığında, Zerdüştilerin İran'da nüfuslarının azaldığı, İran dışındaki ülkelerde yaşayan dindaşlarıyla yakın ilişki geliştirme çabasında oldukları belirtilmiştir. Zerdüşti nüfusun yoğun olduğu ülke Hindistan'dır. Bu ülkedeki Zerdüştilere Fars kökenlerinden dolayı Parsi denildiği belirtilmiştir. Ayrıca Zerdüştiler ile Parsiler arasındaki ilişki süreci ve detayları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. (ss. 92-94.)

"*Gizli Zerdüştiler*" alt başlığında, bu dinin evrensel ve tebliğe açık bir din olduğu belirtilmiştir. Ancak İran yasalarına göre azınlıkların dinlerini yayma ve tebliğ etmesi yasaktır. Bundan dolayı Zerdüştiliğin günümüzde dışarıdan katılımlara kapalı görünen bir din olduğu belirtilmiştir. Eserde Zerdüştilerin devletin koyduğu yasalara harfiyen uymalarına rağmen başka din ve milletlerden insanların bu dine girenlerin örnekleri verilmiştir. (ss. 94-96.)

Eserin İkinci Bölümü "*Günümüz İran Zerdüştilerinde İnanç*" ana başlığı ile ele alınırken İran Zerdüştilerinin inançları hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır.

İkinci Bölümün ilk alt başlığı "*Tanrı İnancı*" şeklindedir ve bu başlık altında Zerdüştilerin Sasani döneminden kalma düalist Tanrı inancının yerine varlığın kaynağı ve iyinin yaratıcısı tek ve büyük Tanrı inancına dayalı monoteist bir tanrı inancını oluşturma çabasında oldukları ifade edilmiştir. Zerdüşti denilen peygamberin Sümer, Yunan ve Roma medeniyetlerinin putlara tapındığı dönemde tek Tanrı inancını getirdiği konusu üzerinde ısrarla durdukları tespit edilmiştir. Bu Tanrı Ahûramazda'dır. Çalışmada,

Ahûramazda sözcüğünün türediği kelimeler ve anlamları üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur. Zerdüştilerin Tanrı için genelde Ahûramazda'yı kullandıkları, bunun yanında kısa ifadelerde Farsça Hudâ ismini de kullandıkları belirtilmiştir. Zerdüştilerin dinlerinin düalist olduğuna dair ifadeleri delil göstererek reddettikleri belirtilmiştir. Bu kısımda "*Ameşâpend ve İzedân*" alt başlığında bu iki kavramın Zerdüştiler için ifade ettiği anlam üzerinde ayrıntısıyla durulmuştur. (ss. 99-118.)

İkinci Bölümün ikinci alt başlığı "*Kutsal Kitap İnancı*" şeklindedir ve kendi içinde iki alt başlıkta ele alınmıştır. "*Kutsal Metinler*" isimli ilk alt başlıkta Avesta hakkında geniş bilgi verilmiştir. Avesta metinlerinin toplanması, bölümleri ve ilahi kaynaklı kabul ettikleri Gâtarlar hakkında ayrıntılı değerlendirme yapılmıştır. Avestanın kalan kısımlarının Zerdüş'ten sonra gelen öğrencileri ve din adamları tarafından yazıldığı ve bazı metinlerin zamanla kaybolduğu üzerinde durulmuştur. "*Kutsal Metinlerin Dini Hayattaki Yeri*" isimli alt başlıkta Zerdüştilerin günümüzde ibadet ve törenlerinde en çok Gâtarlar ve HordAvesta'ya yer verdikleri belirtilmiştir. Gâtarlar dışındaki sonradan yazıldığı kabul edilen kutsal metinlerin geleneklerle ilgili konuları içerdiği söylenmiştir. Bu başlık altında, ayrıca, ibadetler ve diğer dini ritüellerde kutsal metinlerin hangilerinin okunduğu, çok kullanıldığı üzerinde durulmuştur. (ss. 119-130.)

İkinci Bölümün "*Peygamberlik İnancı*" alt başlığında, İran Zerdüştiliğinde peygamber inancının çok önemli olduğu belirtilmiştir. Peygamberlik konusunun Zerdüş'te etrafında odaklandığı, Zerdüş'ti sayılmanın bir şartı da Zerdüş'tün peygamberliğine inanmak olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde Zerdüş'tün peygamberliği ile ilgili Gâta metinlerinin yanında Zerdüş'ti yazarların fikirleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Eserde Zerdüştilerin diğer peygamberleri kabul edip etmedikleri hakkında kesin bilgiye ulaşılamadığı belirtilmiştir. Ancak konuşmalarında Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. Musa hakkında saygıyla bahsettikleri belirtilmiştir. (ss. 130-132.)

"*Ahiret İnancı*" alt başlığı altında, Zerdüştilere göre Tanrının evreni maddi ve manevi olmak üzere iki boyutta yarattığı belirtilmiştir. Maddi olanın bir enerjisi olduğu ve düzenli hareket ettiği, manevi olanın ise hacme ve boyuta sahip olmayıp sabit olduğu belirtilmiştir. Dünyanın maddi, ahiretin ise manevi alanı temsil ettiği ifade edilmiştir. Bu bölümde İran Zerdüştilerinin ahiret inancıyla ilgili Zerdüş'ti kaynaklara dayanarak geniş bilgiler verilmiştir. (ss. 132-139.)

"*Kurtarıcı ve Ahirzaman İnancı*" alt başlığında, bu inancın tarihi seyir içinde ortaya çıkıp geliştiği; her toplumun kendi içinde, tarihi, sosyolojik ve psikolojik şartlara göre ortaya çıkıp geliştiği belirtilmiştir. Kurtarıcı inancının günümüz İran Zerdüştilerinde zayıflamasına rağmen bu dinin geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu geleneğe birden fazla kurtarıcı ismi olduğu ve bunlarla ilgili geniş mitolojik hikaye-

lerin bulunduğu görülmüştür. Bu mitolojik kurtarıcıların en önemli olanlarının Peşûten, Şah-Behrâm ve Sosyânt/Sosyanş olduğu geniş bilgilerle verilmiştir. (ss. 140-149.)

Eser Üçüncü Bölümde "*Dini Uygulamalar (Ritûeller)*" ana başlığı altında beş alt başlık altında işlenmiştir. "*Ateş Kültü*" ilk alt başlıktır ve bu kısımda ateş kültünün Zerdüşti gelenekte merkezi bir konumda olduğu belirtilmiştir. Bu kültün geçmişinin Ârilere dayandığı ve Zerdüşti inanca girişi üzerinde durulmuştur. Zerdüşti inançta ateşin kutsallık derecesine göre Behrâm/Verehâm Ateşi, Azerân Ateşi ve Dâdgâh Ateşi gibi çeşitleri olduğu ayrıntılı bilgilerle sunulmuştur. Ardından Zerdüştilerin ateşle ilgili dini uygulamaları örnekler verilerek açıklanmıştır. (ss. 151-164.)

"*Din Adamaları*" alt başlığı altında günümüz Zerdüşti toplumunda din adamı sınıfı olan môbedler hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Çalışmada, Avesta metinlerinde môbed kelimesinin geçmediği, onun yerine athravân, maga ve muğ gibi isimlendirmelerin geçtiği ifade edilmiştir. Bu başlık altında bu isimlendirmeler birer alt başlık altında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Zerdüşti toplumunda din adamı sınıfı olan môbedlik, môbed olma süreci, Nûzûd Töreni (môbed olma töreni) ve môbedlerin görevleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir. (ss. 164-179.)

"*Mabet*" başlığı altında, Zerdüştilerde Tanrı'ya ibadet için bir mekânın varlığının zorunlu olmadığı ve Gâta metinlerinde ateşgedelerle ilgili bir bilginin bulunmadığı belirtilmiştir. Ateşgedelerin Ahamenişler döneminde ortaya çıktığı ve Zerdüşti mabetlerin ortaya çıkış süreci tarihi kaynaklara dayanarak işlenmiştir. Ayrıca günümüz İran Zerdüştilerinde ateşgedelerin bulunduğu yerler ve bu mabetlerin mimari şekilleriyle ilgili geniş bilgiler verilmiştir. (ss. 179-86.)

"*İbadet*" başlığı altında, Zerdüştiliğin daha çok ahlak merkezli bir din olduğu üzerinde durulmuş ve ibadetin Tanrı'nın nimetlerine şükür anlamına geldiği vurgulanmıştır. Zerdüştilikte ibadet konusu namaz, dua, nebur/perhiz, kutsal mekânları ziyaret ve kurban konuları ile bağlantılı ele alınmıştır. Çalışmada Zerdüşti gelenekte bir günün gâh denilen beş vakte ayrıldığı ve her Zerdüştinin gâhlardaki namazları eda etmesinin mecburi olduğu ve kulluk görevi anlamına geldiği belirtilmiştir. Zerdüştilerin duaya büyük önem verdikleri ve ezberlerinde Avesta dilinde çeşitli dua metinlerinin bulunduğu görülmüştür. Zerdüştilerde Müslümanlarda olduğu gibi gün boyu hiçbir yiyeceğin yenilmemesi şeklinde bir oruç ibadetinin olmadığı, bunun yerine Nebûr denilen bir çeşit perhizin olduğu ifade edilmiştir. Yezd şehrindeki kutsal mekânları ziyaret şeklindeki hac ibadeti ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Gâta metinlerine dayanarak kanlı kurban ibadetinin olmadığı, ancak tarihi kaynakların bu tür ritüellere yer verdiği üzerinde durulmuştur. (ss. 186-219.)

"*Bayramlar, Törenler ve Önemli Günler*" alt başlığında Zerdüşti bayram-

ları “*Aylık Bayramlar*” ve “*Yıllık Bayramlar*” olarak iki başlık altında incelenmiş ve bayramların sadece sosyal etkinlik değil aynı zamanda dinle ilişkili bir eylem olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu başlıkta Zerdüştilerin önemli günleri hakkında bilgiler verilmiştir. (ss. 219-268.)

Çalışmanın Dördüncü ve Son Bölümünde konu “*Geçiş Ritüelleri*” başlığı altında işlenmiştir. Bu bölüm üç alt başlık altında ele alınmıştır.

“*Sudrepûşî Törreni (Dine Giriş)*” altı başlığında, Zerdüştilerde dine girişin Sudrepûşî denilen törenle olduğu ve bu törende giyilen/giydirilen Sudre kıyafetinin yer aldığı dine giriş ritüeliyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. (ss. 271-279.)

“*Evlilik ve Aile*” alt başlığı altında, evliliğe ve aile hayatına verilen büyük önem ve bunun dayanağı olan Gâta metinleri üzerinde durulmuştur. İran’da dini törenlerini, yani evlilik, miras ve dini eğitimler gibi uygulamaları kendi dini kurallarına göre yapma özgürlüğüne sahiplerdir. İran’da “Zerdüştilerin Kişisel Durumlarıyla İlgili Yönetmelik” adı verilen devlet kurallarında evlilik ile ilgili maddeler de yer verilmiştir. Çalışmada Zerdüştilerde kız isteme (hestegârî), nişan (nâmezî), kına (henâbendân), nikâh (gevâgîrî), düğün (çeşn-i arûs), pâtehti (gelin ve damada hediye verme) ve boşanma (talâk) konuları birer alt başlık altında işlenmiştir. (ss. 279-298.)

“*Geçmişten Günümüze Defin ve Sonrasında Yapılan Törenler*” alt başlığında dahme ya da dâdgah (cesedin konulduğu yer) ile bağlantılı cenaze ritüeli üzerinde durulmuştur. Cesedin bırakılması geleneğinin İran’da terk edildiği belirtilmiştir. Çalışmada dahmenin biçimi, ortaya çıkışı ve bugün Yezd’de bulunan dahmeler hakkında bilgiler verilmiştir. Ölünün dahmeye konulma şekli ayrı başlık altında işlenmiştir. İran Zerdüştilerinin defin ve sonrasında yapılan törenleri hakkında da bilgiler verilmiştir. (ss. 298-322.)

Sonuç olarak modern İran’da Zerdüştilerin tarih, kültür, inanç ve ritüellerini konu alan eser orijinal kaynaklara ve alan çalışmasına dayanan, tarihsel bütünlük oluşturan ve günümüz modern İran’da Zerdüştilere dini açıdan bakmayı kolaylaştıran bir çalışma olmuştur. Bu çalışma, akademisyen ve araştırmacılar için önemli bir kaynak eserdir. Çalışma ve çalışmanın kaynakları dinler tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle eser, dinler tarihi biliminde önemli bir kaynak eser olarak hizmet edecek niteliktedir.